

EVA PRŠOVÁ

Univerzita Mateja Bela (Banska Bystrica)

**LITERATÚRA PRE DETI A MLÁDEŽ AKO NÁSTROJ
VLÁDNUCEJ IDEOLÓGIE V 50-TYCH ROKOCH
XX. STOROČIA. NEGÁCIA DETSTVA?**

Literature for Children As a Tool of Ruling Ideology in 1950s: The Negation of Childhood?

The study analyses the literature for the children and young people at the beginning of the 1950s, after the February 1948, when there was a substantial change in culture as well as in the type of literature produced. The influence of governing communist party showed in the way the stories were composed, their main function was education, upbringing of young generation and the prose and poetry were developed according to a certain scheme. As it is shown in the poetry of Milan Lajčiak, Krista Bendová and Fraňo Kráľ, the occasional poetry from this era was full of revolutionary thoughts and the figurativeness aimed to support the „great ideas“. The prose was dominated by current themes of those times; however, it rarely reflected the reality. Children protagonists played an important role in supporting the cooperative ideas, pioneering the communist ideology in retarded villages, uncovering the kulaks and saboteurs and bringing indecisive farmers to cooperation association. However, they did not live a child-like spontaneous life full of games and happiness. Language of the characters is serious and unnatural to child protagonists. Principle of the game as well as humour is missing. Schematism of the prose is shown on two novels: *Černobodka* (The Black-Spotted) by Elena Čepčeková and *Pionierske srdce* (The Pioneer Heart) by Jozef Horák. Both novels contain identical elements, which by its theme and expression negated the childhood, instead of its elevation by its natural attributes.

Key words: literature for children, ideology, Elena Čepčeková, Jozef Horák, childhood.

Koncom tridsiatych rokov minulého storočia sa slovenská literatúra pre deti stala legitímnou súčasťou celonárodnej literatúry, rovnoprávnou voči literatúre pre dospelých v ideovej aj estetickej zložke, ale špecifickou v jej funkcii. Hodnotové a žánrové rozpätie litera-

túry pre deti sa sľubne vyvíjalo predovšetkým vďaka talentovaným dvojdomým spisovateľom píšucim neintencionálnu aj intencionálnu literatúru s vedomím detského čitateľa, so znalosťou ontogenetických a psychologických zákonitostí detského veku. Mnohé tituly z tohto obdobia sa dostali do stáleho fondu umeleckej literatúry a aj v súčasnosti sú v čitateľskom zábere detskej aj staršej generácie: umelá zvieracia rozprávka M. Hranka, J. C. Hronského, epická veršovaná rozprávka L. Podjavorinskej, sociálne prózy autorov J. Bodenka, F. Kráľa, L. Ondrejova, L. Podjavorinskej, M. Rázusa a ďalšie. Tento veľmi dynamický a pestrý proces čiastočne spomalili zmeny v kultúrnej aj literárnej politike po roku 1945, ale výrazne ho poznačili až zastavili udalosti po Víťaznom februári 1948, ktorý priniesol zásah komunistickej vládnej ideológie nielen do spoločensko-politického života, ale aj do celého kultúrneho systému. Vládnuca komunistická strana podriadila svojej ideológii kultúrnu politiku vtedajšieho Československa, a pretože výchova mladej generácie bola jednou z priorít socialistickej spoločnosti, aj literatúra pre ňu nadobudla prioritné postavenie. Bola zhora plánovaná a jej hodnota stúpala. Základnou funkciou sa stala výchovnosť na úkor umeleckosti literatúry, lebo dominovali v nej princípy didaktického ideologizmu, historizmu či sociálneho dramatismu.

Podobne ako literatúra pre dospelých sa aj literatúra pre mládež mala stať propagátorkou ideí komunizmu, tematicky sa teda orientovala na budovanie socialistickej spoločnosti, boj proti fašizmu, oslobodenie a vyjadrovanie vďaka osloboditeľom, združstevňovanie a rozvoj priemyslu, prostredníctvom čoho sa mala zdôrazňovať vedúca úloha komunistickej strany v dejinách a proces triedneho uvedomovania ľudu. (30) Veľká časť autorov sa ocitla v „atmosfére budovateľského nadšenia a v stave nekritickej eufórie“. (Marčok 2004, 30) Di-

rektívne bola nastolená požiadavka jedinej správnej metódy, ktorá bola často „osnovaná na báze vulgarizovanej, ždanovovsky normovanej estetiky socialistického realizmu, na rétoricko-deklamačnom, apelatívnom, návodovom type tvorby.“ (Stanislavová 2010, 12)

Realita v literárnom obraze však neodrážala skutočný stav vecí, objavovala sa v idealizovaných podobách a vykonštruovanom literárnom svete s detskými hrdinami, ktorí mali pramálo spoločného so skutočnými deťmi alebo mládežou. Absentoval akýkoľvek humor, hra ako téma sa objavovala minimálne a hrový princíp v tvorbe spolu s fantastikou bol zbytočným balamutením dieťaťa. Starosti bežného malého človečika, napríklad problémy identifikácie so svetom či dokonca erotické spoznávanie opačného pohlavia, emocionálna rozkolísanosť a vnútorná rozorvanosť boli odklonením od dôležitých a potrebných vecí vtedajšieho života. Tematizovala sa bezprostredná súčasnosť, ale v značne skreslenej forme, čierno-bielo, buď absolútnym zatracovaním neprajníkov režimu, alebo neprimeraným idealizovaním robotníkov či družstevníkov a ich vodcov. A deti boli často hrdinami, ktorí až priveľmi horlivo pomáhali štátu svojou prácou pri budovaní socializmu na ceste k lepšiemu zajtrajšku.

Z. Stanislavová píše o stotožnení sa viacerých autorov tohto obdobia s realistickou koncepciou medzivojnovnej etapy, „realizujúc sa sociálne angažovanou prózou, ktorú naplnili spoločensky postulovanou témou zjednodušene pertraktovanej „súčasnosti“, a v poézii udržiavali kontinuitu s poetikou podjavorinsko-martákovského modelu“ (Stanislavová 2010, 13), aj to v značne vulgarizovanej podobe. J. Poliak už v odstupe niekoľkých rokov dokázal pomenovať tie najväčšie nedostatky literatúry pre deti v 50-tych rokoch:

Na vopred stanovené výchovné postuláty napasovávali sujety s det-skými postavami a do veršovanej reči obliekali heslá, pionierske zásady, rôzne poučenia a informácie. Celá vec sa dostala tak ďaleko, že sa úplne začala zamieňať funkcia literatúry s funkciou príručiek. (Poliak 1963, 182)

V poézii z prelomu 40. a 50. rokov dominovala pragmatická a ideologicko-propagačná funkcia, obrazy sa tvorili na ostrom Proti-klade starého a nového sveta a dejinnom vývoji smerom k socializmu a komunizmu, čo väčšinou tvorilo aj východiskový stručný epický základ pre báseň. Básne oslavovali oslobodenie sovietskou armádou, Slo-venské národné povstanie a partizánov, zvečňovali ruských vojakov či vodcov, zdôrazňovali budovanie socialistickej spoločnosti a nebezpe-čenstvo imperialistického vplyvu. Posledný z motívov využila K. Ben-dová (Bendová 1952, 20) v básni *Pioniersky pochod*, ktorá mala výraz-ne ovplyvniť správanie sa najmenších budovateľov svetlého zajtrajška:

*Šiel po ulici milý páňko,
pristavil hlúček detí.
Najprv len pekne: - Ty sa voláš Janko?
Ty Anka? Koľko rokov je ti?*

Zvedavý pán sa detí vypytoval na ich život doma i v škole, ale keď sa spýtal na fabriku v meste, najstarší z detí vycítil nebezpe-čenstvo imperialistického špióna:

*Akú tu máte továreň?
Čo vyrába? A koľko asi v nej
robotníkov pracuje?*

*Hneď Janko vraví, hneď sa Anka hlási,
páňko sa usmieva a čuduje.*

*Len Peter, pionier už väčší,
obzrel si páňka z všetkých strán.*

*Boli mu čudné tieto reči
a bol mu čudný aj ten pán.*

*A že sú pionieri ostrážiti,
hneď na SNB¹utekal.
-V tom človeku je možno špión skrytý,
ktorého platí dolárový kráľ...*

Báseň *Pieseň o veľkom priateľstve* M. Lajčiaka (Lajčiak 1955, 256) je oslavou a zbožštením krajiny Sovietov ako veľkého priateľa, ktorého navždy treba poslúchať:

*Na Kremli jasné hviezdy svietia,
májový vetrik
v parkoch zahúdol.
Tu leží Moskva,
srdce sveta,
riaditeľ jeho osudov. [...]*

*Oceľou chráni rozkvitnuté sady,
mierový život náš.
Na Kremli jasné hviezdy svietia,
žiarivé oči priateľa.
My pôjdeme
s ním na kraj sveta,
ak zavolajú,
povelia.*

Oslava Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, dojmy z návštevy v ZSSR, ktoré sprostredkúva v básni *Tento deň* (Lajčiak 1955, 255) aj detským čitateľom, sa ako programová báseň nachádzala vo viacerých učebniciach:

¹SNB, na Slovensku ZNB – Zbor národnej bezpečnosti so zložkami verejnej bezpečnosti (VB) a štátnej bezpečnosti (ŠtB) predstavoval národnú políciu socialistického Československa v rokoch 1945 – 1991.

*Vtedy sa narodilo
šťastie,
zorničkou ožiarené.
Vtedy sa narodil
život. [...]*

*Učme sa, pionieri,
abecedu
pochodujúcich rokov
a slovám každodenným:
Revolúcia. Strana.
Múdry súdruh Stalin.*

Aj keď príležitostné básne F. Kráľa z bezprostrednej súčasnosti politikov Stalina, Gottwalda neboli primárne určené deťom, objavovali sa v takmer všetkých dobových časopisoch aj čítankách, dokonca v učebniciach z jednej koncepcie určených rôznym vekovým kategóriám. A tak báseň *Stalin* či *Február 1948* boli podsúvané do vekového okruhu tak dospelých, ako aj 9 – 15-ročných detí. (Kráľ 1955, 241-243) Je preto pochopiteľné, že zostávali mimo recepčnej odozvy, predovšetkým pre náročný inverzný slovosled, lexiku či obrazy bez emocionálneho podfarbenia, a stávali sa nemilou čitateľskou Poninostou:

*Veľkosť, uveď svoje najhutnejšie váhy
a oceň, čím je svetu tento človek,
bo vzácny maršal, vodca milovaný –
je predsa skúpe, i keď vrelé akokoľvek. [...]*

*Veľkosť, napni svoje najkrajnejšie hrádze
a pojmi, čo dal dnešku tento človek,
bo krehký verš môj veľa neuvládze,
i keď ho vypnem akokoľvek.*

Podobné oslavné až euforické tóny má v sebe aj báseň o februárových dňoch, víťazstve proletariátu, ktoré detský čitateľ poznal pre-

dovšetkým z rozprávania dospelých, ale pravú podstatu udalostí chápať ešte nemohol. Akokoľvek dynamické a veľkolepé obrazy vyrovnávania sa prítomnosti s minulosťou v básni („*Nebolo možno zastaviť,/ nebolo možno zahatať,/ nebolo možno vrátiť späť,/ čo prúdy krvi priplavili,/ čo utrpenie vykúpilo,/ čo milióny žitím zaplatili.*“), naliehavosť, bojovná nálada, apelatívnosť či prítomnosť jazykovo-štylistických figur („*Kto nechápal, musel nabok,/ kto zavádzal, musel z Cesty,/ kto vzpriečil sa, musel padnúť./ Prerazil prúd života/ a nesie spravodlivosť,/ nesie krajšiu budúcnosť.*“) nemohla zanechať zážitok v čitateľovi, ktorý len náznakovo chápal súvislosti februárových udalostí s ich vlastným životom.

Situáciu v próze adekvátne vystihol J. Poliak, keď napísal: „Literatúra dávala návody, ako zneškodňovať kulakov, ako odhaľovať diverzantov, ako organizovať prácu na pokusnom poličku, ako robiť zber, ako pomôcť JRD pri živočíšnej výrobe.“ (Poliak 1963, 182) Toto sú zovšeobecňujúce charakteristiky dobových príbehov a možno ich nájsť aj v profilových novelách začiatku 50. rokov, v *Černobodke* E. Čepčekovej a *Pionierskom srdci* J. Horáka. Dej novely *Černobodka* (Čepčeková 1953) sa odohráva v prostredí dediny Záhorany, centrálnou témou je práca družstevníkov a skvalitňovanie živočíšnej a rastlinnej výroby, teda opäť téma málo príťažlivá pre detského čitateľa, ale „spíňajúca zásady a požiadavky IX. zjazdu KSS“. (Chorvát 1950, 3) Detskí protagonisti, Vinco Hranaj a Paľo Topárka, čerství pionieri, reagujú na žiadosť predsedu družstva, aby sa aj deti namiesto hier a zabíjania času podieľali na rozvoji výroby jednotného roľníckeho družstva. „...ono by nezaškodilo, keby si družstvo už od mala vychovalo z vás dobytkárskych odborníkov. Bola by to krásna perspektíva pre naše družstvo. Na nedostatok dobrých odborníkov trpia dnes všetky JRD.“ (Čepčeková 1953,

29) Deti spriadajú plán, ako odchovajú pre družstvo čerstvo vyliahnuté teliatko, ktoré dostane meno Černobodka. Spolu s učiteľom, aktívnym zväzák, študujú postupy „Karavajevského“, ktorý odchoval v Sovietskom zväze kravy s najväčšou doživnosťou. Autorka sa menej tvorivou metódou podujala v duchu nariadení stvárníť úspechy družstevníkov a porážku ich dedinských nepriateľov-kulakov: *„Aj v Žipčiciach si vzali kulakov do družstva, ba i do výboru sa dostali a tam potom gazdovali od desiatich k piatim, nenápadne odťahovali ľudí od roboty, robili zmätok a potom sa smiali, že to s družstvom ide dolu vodou a že je najlepšie, keď si každý gazduje na svojom.“* (Čepčeková 1953, 28) *„Vieš, kulak, to je nanič človek...“* (Čepčeková 1953, 29) Dvojfarebné kontúrovanie dedinských postáv takmer v každom príbehu posielala kulakov do väzenia. V Černobodke sabotuje dedinský gazda Koreň spoločnú prácu tým, že haní výsledky družstevníkov, klame pri odvádzaní povinných dávok v prospech spoločného a pokúsil sa otráviť teliatko, o ktoré sa starajú pionieri. Nakoniec skončí vo väzení. V príbehu chýba pestrejšia paleta postáv, ktorá by predstavovala viaceré vrstvy obyvateľstva. Buď je niekto komunista, a preto dobrý, alebo odmieta vstúpiť do družstva, a preto je nepriateľ a záškodník. Vzťahy medzi nimi sú jednoznačne tvorené podľa ideologického kľúča: *„Len preto (ich zavraždili, pozn. E.P.), že boli komunisti, že svedomite pracovali na tom, aby sa nemali dobre len boháči, ale aby sa vodilo na dedine dobre všetkým, ktorí pracujú.“* *„A kto boli tí vrahovia?“ opýtal sa Vinco. „Dedinskí boháči... Kulaci, ktorí sa spojili s nejakým americkým agentom.“* (Čepčeková 1953, 99) Postavám, ktoré v príbehu konajú a prehovárajú, chýba presvedčivosť a psychologická plasticosť. Najpravdepodobnejšie potom vyznieva v novele postava Paľovho otca, Adama Topárku, ktorý má predstavovať nerozhodného, váhavého, a preto chybného roľníka. Ibaže pochybnosti a nedôvera sú súčasťou prijímania nových vecí, preto jeho komentáre pôsobia najpra-

vdivejšie: „Ešte i vy... balamutíte deťom hlavy. Dost' čo ich tam v škole. Pionier sem, pionier tam a pomoci sa člo-vek od vlastných detí nedočká. [...] Každý chce dobre a ako vyzeráme.“ (Čepčeková 1953, 9) V prípade mnohých dospelých, ale i detských postáv bývajú ich činy nadsadené a idealizované: „Ja si myslím, že sa máme tak rozhodovať, aby sme nevideli vždy len svoje dobro, ale aby sme mysleli, či to bude dobre pre všetkých ľudí...“ „On (predseda, pozn. E.P.) vždy vie, čo je správne.“ (Čepčeková 1953, 72) Podobne ostré kontúrovanie postáv je aj v modelovaní detí. Vinco je synom presvedčeného družstevníka, preto aj on je sebavedomý a rozhodný v činoch. Pa'lo je synom nerozhodnutého roľníka, ktorý spočiatku spolupracuje s kulakom a je potrebné ho prevychovať, preto je aj Pa'lo nerozhodnejší v konaní aj menej pribojný. A práve túto postavu sa autorke (zrejme nechtiac) zo všetkých detských postáv podarilo vykresliť, aj s vnútorným životom, najpresvedčivejšie. Postava Tóna, keďže je synom dedinského boháča, je zase vymodelovaná ako zákerná a škodiaca nielen deťom, ale aj učiteľovi: „Taký, taký kulak,“ zašepkala pod lavicou Zuzka Vajčíková. „Aj jeho otec sa vždy prieči s družstevníkmi.“ (Čepčeková 1953, 21) „A poniže nich pozeral z urbiny Tóno Lataj. Pozeral, pozeral a zubmi ohrýzal spodnú peru. Cítil, že jeho „veď vám otec ukáže“ stratilo dnes načisto cenu.“ (Čepčeková 1953, 106) Jazyk a myslenie detských postáv je odtrhnuté od jazyka a myslenia reálnych detí. Prehnane štylizovane a priveľmi vážne sa zasnávajú do problémov, ktorým sotva môžu rozumieť deti v ich veku: „Ako presvedčíme svojich rodičov a známych, že je potrebné zvyšovať živočíšnu výrobu a ako im chceme sami pri tom pomáhať.“ (Čepčeková 1953, 21) Do ich slovníka sa dostali slová kolchozníci, inseminácia, insemináčna stanica, patronát, záväzky, rozvrat, akoby boli prirodzenou súčasťou ich jazyka. Zjednodušený pohľad ponúka autorka aj v prezentácii základných ľudských hodnôt, ktoré sú obalené do slova pionier:

„Nuž, či to pionieri takto? Čože sa tu vystatuje? Ja a ja...“ (Čepčeková 1953, 17) a predstavované pozitívnym príkladom dedinského učiteľa: „Starý učiteľ to bol inakší človek. Medzi pánov sa ráтал. Ale toto!? Naveky len s ľudmi, naveky len na poli, v maštaliach. Je ako posadlý tým družstvom a vás všetkých pobalamutí.“ (Čepčeková 1953, 33)

V závere novely, ktorá musí vyznieť harmonicky a v prospech pionierov a družstevníkov, sa okresné dožinky konajú práve v obci Záhorany, aby sa vyzdvihol vzor poctivej a tvrdej práce dospelých aj detí, ktoré sú verejne pochválené za vzornú aktivitu a odchovanie teliatka. V tejto súvislosti je opäť vhodné spomenúť slová J. Poliaka na adresu nielen tohto, ale i ďalších príbehov určených deťom zo spomínaného obdobia:

Kto by bol našu skutočnosť posudzovať len na základe literatúry pre mládež, bol by sa nazdal, že bez práce a obozretnosti detí ohrozené by bolo národné hospodárstvo i bezpečnosť republiky. Nedožvedel by sa však z tých kníh skoro nič o každodenných radoostiach a starostiach školáčika, o predstaviteľoch tých tisícok detí, ktorým sa nepodarilo zneškodniť špióna, zosmiešniť kulaka a odchovať družstevné teľa. (Poliak 1963, 182)

Horákova novela *Pionierske srdce* je v porovnaní s Čepčekovej príbehom esteticky hodnotnejšia a tematicky príťažlivejšia, ale ani tu sa autor v mnohých ohľadoch nevyhol schematizmu. Postavil do ostrého protikladu starý a nový svet. Starý je reprezentovaný dedinským paholkom Martincom, polosirotou slúžiacou u bohatého a násilníckeho gazdu, a zanikajúcim svetom bohatých, ktorí parazitujú na chudobe využívajúc majetok nahonobený jej mozoľmi. Nový svet reprezentuje jednotné roľnícke družstvo s jej vedením, nový učiteľ-zväzák a sympatizant komunistickej strany, mladí komunisti z robotníckych rodín a hlavne deti, budúci pionieri a komunisti. Ako inak než tézovito a tendenčne vyznievajú hodnotenia z úst učiteľa či mladého komunistu Bartoša na adresu Martina a ostatných detí:

Z takých detí, ako je Martinec, nám rastú najlepši bojovníci. Na vlastnej koži poznávajú ovocie vykorisťovania. Takého nik neprehovorí. Ten nezradí, uvidíš, z toho chlapca bude raz tvrdý straník, tvrdý bojovník. (Horák 1957, 65)

[...] Pionieri, to nie je len hra, len zábava, pionier sa aj zaväzuje, má aj povinnosti. Ani to nestačí, lebo dobrý pionier musí všetko splniť, na čo sa zaväzuje. To je najkrajšia vlastnosť pionierov, najčestnejšia úloha. Červená šatôčka okolo krku ešte neurobí z chlapca alebo dievčaťa pioniera. Pioniera urobí jeho skutky. (Horák 1957,89)

Podobné repliky vychádzajú aj z úst detí a tie vyznievajú obzvlášť neúprimne: „*Také veci sa nesmú zabúdať, ak chceš byť pionierom.*“ (Horák 1957, 129) Akýkoľvek rozhovor medzi deťmi končí myšlienkami na pionierov a ich poslanie, spievajú sa piesne o červenej šatke a spontánne a živé detské hry sa zmenili na zber fliaš a liečivých rastlín, v Černobodke autorka nahradila hru vykášaním a hrabaním trávy na lesných lúkach. Práca je povýšená nad všetky detské záujmy a potreby. A ak sa hra sem-tam aj objaví v motívoch, sprevádza ju rozhovor o záškodníkoch, pionieroch v Sovietskom zväze a pravidlách správania sa či o zvyšovaní plánu. Oba príbehy končia odmeňovaním detí. Kým v príbehu o pomáhačoch družstevníkom sú odmenení dvaja pionieri ako najlepší z celého okresu za odchovanie teliatka, v Pionierskom srdci je v závere odmenou získanie pionierskej šatky a zloženie pionierskeho sľubu. V Černobodke aspoň v závere chlapci rozmýšľajú viac detsky ako pioniersky, lebo túžia vytratiť sa ku stánkom so sladkosťami, Horákov Martinec je však už prebudený bývalý proletár, „*ktorý vie, prečo sa stal pionierom a čo má pionier robiť a urobiť. Urobil prvé kroky a teraz už neustúpi zo začatej cesty pred ničím.*“ (Horák 1957, 134) Svoju myseľ zamestnáva už len myšlienkami na budúcnosť, prácou pre pioniersky oddiel a ako odstrániť bývalého nepriateľa. Potlačením akýchkoľvek citov, dokonca aj synovských akoby sa stával necitlivým a menej ľudským:

Ani neplakal. Stál hrdo, s hlavou vztýčenou i vtedy, keď zazrel v zástupe svoju matku. Slzy jej stekali po lícach a žiarili na slnci ako malé diamanty. Plakala, ale on sa usmieval. Jeho srdce sa ubránilo plaču. Bolo to hrdé srdce – srdce pionierske. (Horák 1957, 134)

Pri čiastočne schematickom ponímaní postavy Martinca však treba brať do úvahy odlišnú determináciu jeho zmýšľania, lebo išlo o cestu od ponížovaného a bitého dedinského paholka k hrdému a sebavedomému mládencovi, ktorý na rozdiel od hrdinov medzivojnovovej sociálnej prózy mal na tej ceste dospelého „pomocníka“ z radov vládnucej triedy. A preto nie je dôležité, aby Martinec ukončil školu úspešne a možno ďalej rozvíjal svoje organizačné predpoklady, ako sú prezentované jeho činmi v závere, ale stal sa pracovitým robotníkom, možno baníkom, aby sa naplnili požiadavky vtedajšieho politického a kultúrneho programu. Lebo ani v jednom prípade sa nepísalo v príbehoch v súvislosti s deťmi o budúcnosti intelektuála, ale len o budúcnosti robotníka, družstevníka, budovateľa či hrdého komunistu.

Obe spomínané novely predstavujú schematickú prózu v tvorbe pre deti z 50-tych rokov minulého storočia, ovplyvnenú dobovou ideológiou a vedúcou úlohou vládnucej strany. Oba príbehy majú v sujetovej schéme detského uvedomelého hrdinu. Vinco s Paľom sa dokonca zaslúžili aj o prevýchovu dospelých, triedne ešte neprebudených. Detskí protagonisti v oboch príbehoch majú svojich dospelých pomocníkov, nie náhodou sú to učitelia a spoľahliví komunisti, a podobne ako v mnohých ďalších príbehoch sú to práve deti, ktoré sa podieľajú na odhalení záškodníkov a sabotérov. V Černobodke eliminujú čierne obchody gazdu Koreňa a Horákov Martinec odhalí a znemožní sabotérsku činnosť svojho bývalého gazdu a triedneho nepriateľa, boháča Luptáka. Napriek tomu

však nemožno príbehom, predovšetkým Horákovmu Pionierskemu srdcu², uprieť isté historické opisno-realistické a čiastočne aj estetické kvality. Čepčeková bola autentickjšia v zobrazovaní detskej hry alebo skôr jej náznakov a lyrických opisných pasáží dedinskej prírody, Horák bol uveriteľnejší v modelovaní postavy hlavného protagonistu, jeho vnútorného prerodu z ubitého paholka na sebavedomého pioniera. To, že prerod nebol jednoznačný a priamočiary, dokazujú jeho vnútorné monológy ako prejavy zápasu detskej duše medzi životnou skúsenosťou a uvedomovaním si vlastnej ľudskej dôstojnosti či túžby po inom živote.

Ak berieme do úvahy aj isté dobové okolnosti, ktoré prinútili autorov, ktorí už boli predchádzajúcou tvorbou etablovaní, alebo autorov, ktorí sa snažili preniknúť do povedomia literárneho života, prispôbiť sa požiadavkám a direktívam Zjazdu národnej kultúry a Zjazdu československých spisovateľov³ a predísť tak možným represáliám, museli sa vzdať svojho svetonázoru⁴ či umeleckého programu a prijať „poetiku sprimitívneho industrializovaného realizmu“. (Marčok 2004, 383) Pod vplyvom dobovej atmosféry, nátlaku a strachu sa nielenže nechali autori sami zneužiť, v zdôrazňovaní výchovnosti, poučovania, koncepciou postáv i deja, schematizmom v literatúre pre deti, ktorý „bol ešte schematickejší ako v literatúre pre dospelých“ (Noge 1988, 135), zneužívali detského

²V poviedkových knihách *Sto kociek cukru* (1950) a *Kto je viac* (1953) bol autor oveľa tézovitejší a jednoduchší v zobrazovaní detských (pionierov) a mládežníckych (zväzákov) postáv, ktoré mali zobrazovať dobové želané typy a ideály uvedomelých budovateľov socializmu.

³Požiadavky a obmedzenia možno nájsť vo viacerých dobových dokumentoch, napr. Michala Chorváta *Od slov k činům, Za uplatnenie zásad IX. sjazdu KSS*, Juraja Špitžera *K niektorým otázkam našej literatúry*, Milana Lajčiaka *Proti buržoáznemu nacionalizmu a kozmopolitizmu za vyššiu ideovosť našej literatúry* alebo *Somknúť sily na pomoc súbornému plánu*.

⁴Mária Rázusová – Martáková bola považovaná v predchádzajúcom režime za predstaviteľku neplodného kresťansko-humanistického modelu poézie v slovenskej literatúre. V básnickej skladbe *Pieseň o Váhu* preto podala kontrastný obraz rieky a konfrontáciu minulosti s víťaznou prítomnosťou, čím sa jej podarilo poslúžiť novej literárnej situácii. Po roku 1989 jej literárna história vrátila čestné miesto v slovenskej poézii pre deti ako jednej z čelných predstaviteľiek rustikálno-folklórneho modelu poézie.

čitateľa a negovali jeho najprirodzenejšie prejavy a potreby. Takto o podobe literatúry v 50-tych rokoch napísal v krátkom časovom odstupe aj O. Sliacky: „Bol to vlastne veľký paradox: nikdy predtým sa v detskej literatúre neprojektovali také veľkolepé programy a nikdy predtým sa tak nenegovalo detstvo ako práve vtedy.“ (Sliacky 1965, 18) Hoci sa už v druhej polovici 50-tych rokov začali spochybňovať netvorivé metódy a schematické postupy v literatúre a aj „literatúra pre deti sa vyrovnávala s deformáciami a nedostatkami“ (Marčok 2006, 357), dôsledky etapy „lámania duší“, „adaptovania sa na dvojtvárnosť a účelové pokrytectvo svojich rodičov“ (Marčok 2006, 357) u detí doznievali oveľa dlhšie ako len jedno desaťročie.

LITERATÚRA:

- Bendová Krista: *Pioniersky pochod*. Bratislava 1952.
- Chorvát Michal: *Za uplatnenie zásad IX. zjazdu KSS, „Kultúrny život“ 1950, č. 12.*
- Král Fraňo: *Stalin, in: Literárna výchova pre 6. ročník všeobecnovzdelávacích škôl*. Bratislava 1955.
- Lajčiak Milan: *Pieseň o veľkom priateľstve, [in:] Literárna výchova pre 6. ročník všeobecnovzdelávacích škôl*. Bratislava 1955.
- Lajčiak Milan: *Proti buržoáznemu nacionalizmu a kozmopolitizmu za vyššiu ideovosť našej literatúry*. *Kultúrny život* 1951, č. 13.
- Lajčiak Milan: *Somknúť sily na pomoc súbornému plánu*. *Kultúrny život* 1952, č. 10.
- Marčok Viliam a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry III*. Bratislava 2004.
- Marčok Viliam: *Dejiny slovenskej literatúry III*. Bratislava 2006.
- Noge Július: *Literatúra v literatúre*. Bratislava 1988.
- Poliak Ján: *Literatúra, mládež, súčasnosť*. Bratislava 1963.
- Sliacky Ondrej: *Poézia bez detstva, detstvo bez poézie, „Zlatý máj“ 1965, IX.*
- Stanislavová Zuzana a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1960*. Bratislava 2010.
- Špitzer Juraj: *K niektorým otázkam našej literatúry, Kultúrny život 1950, č. 9.*